

Philosophical and Historical Aspects of Chinese Educational and Cultural Policy as a Means of the National Identity Protection

UDC: 130.2 + 930.85 : 327.8

DOI: <https://doi.org/10.15421/172425>**Stovpets Oleksandr**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-8001-4223>, a.stovpets@gmail.com**Stovpets Vasyl**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-2354-2852>, valstovp@gmail.com**Synkovska Tetiana**Senior Lecturer, <https://orcid.org/0000-0003-0823-2597>, cvd16.onmu@gmail.com*Odessa National Maritime University (Odessa, Ukraine)*

Abstract

The relevance of the article stems from the realization of the seriousness of China's current status, as well as the desire to understand how important is the Chinese state educational and cultural policy's role in maintaining this status. It is also assumed that understanding the examples of successful Chinese experience will be useful for Ukraine in our efforts to build a proper strategy of self-representation in the world.

The purpose of the study is to examine the peculiarities of today's Chinese educational and cultural policy, as a tool for preserving national identity, and a means of global popularization of Chinese culture.

Results. There were studied certain aspects of the meritocratic model applicable in imperial China in the realms of educational and governing policy. An attention was drawn to the key features of the "Sinitic worldview" inherent to the Chinese as the bearers of cultural codes of the Sinitic civilization. There were highlighted some specific qualities that characterize modern Chinese society. The part of these qualities have been generated over millennia, but the rest ones appear as the result of historical traumas, which have occurred since the XIX and XX centuries. Those traumas have shaken the foundations of Chinese statehood and changed the structure of civil society. Here was also presented a brief overview of the important changes, which are contributing to China's return into the cohort of the world leaders. In this context, it was studied the essence of China's foreign cultural policy, including the development of Confucius Institutes (CI) network all over the world. It was made an affirmation in respect of CI high efficiency (in the set of tools of Chinese 'soft-power'), as well as their ambivalent potential. The assertion is that China's current educational & cultural policy strengthens the national identity and helps to spread the Chinese culture worldwide.

Conclusions. The Chinese government has reconsidered its attitude to Confucianism, as it is very convenient to be used as a 'cultural sign' and as an original national symbol. The pro-Chinese historical narrative is actively disseminated through the network of Confucius Institutes, which are agents of influence on the mass consciousness, in order to overcome negative stereotypes and prejudices against China.

Keywords: China, national identity, Chinese language, educational & cultural policy, Confucius Institutes

Філософсько-історичні аспекти китайської освітньо-культурної політики як засобу збереження національної ідентичності

Стовпець Олександр, Стовпець Василь, Сінковська Тетяна*Одеський національний морський університет (Одеса, Україна)*

Анотація

Актуальність дослідження зумовлюється усвідомленням серйозності нинішнього статусу Китаю й прагненням розібратися, наскільки вагомим роль відіграє у підтриманні такого статусу китайська державна освітньо-культурна політика, що робить ставку на "м'яку силу". Робиться припущення, що розуміння зразків успішного китайського досвіду буде корисним й Україні в її намаганнях побудувати належну стратегію саморепрезентації у світі.

Метою статті є вивчення особливостей сучасної китайської освітньо-культурної політики як інструменту збереження національної ідентичності й засобу глобальної популяризації китайської культури.

Результати. Досліджуються окремі аспекти меритократичної моделі імперського Китаю у сферах освітньої й управлінської політики. Привертається увага до ключових особливостей "синітського світогляду", притаманного китайцям як носіям культурних кодів Синітської цивілізації. Висвітлюються специфічні ознаки, якими характеризується сучасний китайський соціум, й частина з яких генерувалися упродовж тисячоліть, а решта є наслідком історичних травм XIX-XX століть, що похитнули основи китайської державності й змінили характер громадянського суспільства. Наводиться стислий огляд важливих змін, які повертають Китай до когорти країн світового авангарду. Вивчається сутність зовнішньокультурної політики КНР через розвиток мережі Інститутів Конфуція. Робиться висновок про їхній амбівалентний потенціал.

Висновки. Уряд Китаю останніми десятиліттями істотно переглянув своє ставлення до конфуціанства, адже його дуже зручно використовувати як культурну вивіску та як споконвічний національний символ мудрості, етичності й поміркованості. Прокитайський історичний наратив активно розповсюджується через мережу Інститутів Конфуція, що є агентами впливу на масову свідомість, з метою подолання негативних стереотипів та упереджень щодо Китаю.

Ключові слова: Китай, національна ідентичність, китайська мова, освітньо-культурна політика, Інститути Конфуція

Стаття надійшла / Article arrived: 25.03.2024

Схвалено до друку / Accepted: 25.04.2024

Вступ.

Постановка проблеми. Перш ніж намагатися намалювати картину сучасної китайської освітньо-культурної політики, спрямованої на збереження національної ідентичності, спробуємо позначити ряд важливих штрихів, які допоможуть задати координати дослідження китайської ідентичності та роль культурної політики КНР у збереженні національної самобутності.

Для початку, хотілося б відзначити: Китайська цивілізація розвивається *безперервно*, хоча даний факт зовсім не виключає масу міфів, частина з яких підтримуються самими китайцями. Один з таких міфів полягає в тому, що нібито увесь Китай, як він є сьогодні, розвинувся з одного єдиного центру, зосередженого в районі ріки Хуанхе. Насправді ж, *по-перше*, те що сьогодні називають Китаєм, сформувалося хоч і давно, але не настільки давно, як стверджують самі китайці: про утворення першої китайської імперії – Імперії Цінь (秦朝) – можна говорити не раніше ніж із III століття до н.е. *До того*, як імператор Цінь Шихуанді, котрий поклав кінець двохсотрічному періоду Воюючих Царств – Чжаньго (战国时代), створив імперію у 221 році до н.е., на цій території існували сотні державних утворень (т.зв. царств, що перебували між собою у стані нескінченних міжусобних воєн). Однак це був зовсім інший Китай. Та, по-друге: існує думка, що субстратом китайської культури міг бути не регіон в долині Хуанхе, а південний Китай (там, де сьогодні провінції Хунань 湖南, Фуцзянь 福建, Гуандун 廣東 – найбільш родючі регіони). Не випадково Китай і історично, і культурно поділяється на *північний* та *південний*.

Не менш важливим для загального розуміння особливостей синітського культурного простору виявляється т.зв. *парадокс китайської мови*: у реальному житті нормативною, літературною китайською (тобто, на «мандарині» 普通话) говорить лише телебачення, радіо, офіційні джерела, проте ця китайська – дещо штучна. Дійсно, вона є нормативною, тобто її мають розуміти всі китайські регіони. Однак в реальності виходить так, що, наприклад, пекінці розмовляють на пекінському діалекті китайської (власне «путунхуа»), шанхайці – на шанхайському діалекті («у»), жителі Гуанчжоу – на кантонському діалекті («юе»), жителі провінції Аньхой – на діалекті ваньнань, китайці у провінції Фуцзянь й на Тайвані – на фуцзяньському діалекті, і так далі. Але всі вони, хоча й ґрунтуються на одній і тій же ієрогліфічній писемності, – взаємно *незрозумілі* для різних носіїв, тому що звучать зовсім по-різному.

Із китайськими *етносами* інша справа – етносів дуже багато, проте всі вони ідентифікують себе як «китайці» (за виключенням меншин ряду сепаратистських регіонів).

Китайська нація формується доволі дивним чином: з одного боку, вона існує *безперервно*, та з іншого – постійно зазнає ударів з різних напрямків. В китайській історії налічується майже 30 династій, і майже третина з них – династії «некитайські», такі як табгачі (засновники династії й Імперії Тан, 618-907), монголи (династія Юань, 1271-1368), маньчжури (Імперія Цін, 1644-1912)... Зрештою ці «некитайські» династії стали розмовляти китайською, прийняли китайські зразки адміністрування, перейняли традиції попередніх, споконвічно китайських династій.

Китай погано воював, часто його захоплювали варвари, але виявлялося, що Китай перемагає не війною, а якоюсь містичною силою китайської культури, яка немов огортала будь-яких загарбників і поступово перепідпорядковувала їх Китаю, переплавляла їх у «китайців». У цьому сенсі китайська культура залишалася безперервною, хоча країна була неодноразово завойована. Попри це, китайська мова (особливо *писемна*) *ніколи* не ставала мовою другого плану, вона завжди залишалася і мовою адміністративного спілкування, і міжлюдського.

Китайська імперія завжди відрізнялась «експортом культури». *Культура управління* була у Китаї неймовірно відрегульованою: моделі "правитель-народ", "государ-чиновники", "батько-син", тощо – все було прописано, кодифіковано, імplementовано. Із концептуалізацією цих моделей домоглося особливого успіху конфуціанство. Та за всіх часів культурна експансія Китаю супроводжувалась економіко-політичною експансією. Що важливо, *китайська модель мислення* розповзалася по всьому макрорегіону. Не будь регулярних нападів на Китай кочівників, або, скажімо, якщо не відбулась би європейська інтервенція у XIX ст., можливо, сьогодні ми б не побачили на мапі ані Кореї, ані Японії, ані країн Південно-Східної Азії (Таїланду, В'єтнаму, Лаосу та всіх інших).

Нарешті, в Китаї ніколи не було концепції *єдиного бога*, не було монотеїзму в західному його розумінні. Основним регулятором, як вважається, було конфуціанство, котре можна вважати світоглядом, суспільною етикою, політичною традицією, ідеологією, способом життя. Воно швидше схоже на філософію, ніж на релігію. Друге за значенням у Китаї традиційне вчення – даосизм – теж може бути назване "релігією" вельми умовно. Історія китайської культури в даному випадку показує, що духовність може успішно існувати без *релігійності*.

Тут можна було б навести й інші не менш важливі факти з історії Синітської цивілізації (із центром у Китаї). Однак навіть наведених вище, мабуть, цілком достатньо для розуміння *самодостатності* китайської культури. В такому світлі навряд чи можна вважати, що китайська ідентичність нині знаходиться під загрозою зникнення або розмивання. Не менш цікавим є питання, чи не становить вона сама загрозу

для інших національних ідентичностей? Особливо враховуючи такі її перевірені тисячоліттями якості, як живучість, адаптивність, експансивність.

Отже, **актуальність** досліджуваної проблематики визначається усвідомленням серйозності нинішнього статусу Китаю (в сенсі економіки, демографії, геополітики) й прагненням розібратися, наскільки вагому роль відіграє у підтриманні такого статусу китайська державна політика, що робить ставку на "м'яку силу", на популяризацію китайської культури, зокрема, шляхом "експорту" китайської ідентичності через глобальні культурно-освітні інституції. Актуальність підсилюється ще й тим, що вивчення *успішного досвіду КНР щодо своєї репрезентації світові* може стати в нагоді для України, якій варто взяти окремі успішні китайські моделі саморепрезентації – в якості зразків для створення власної стратегії підтримання української національної культури (особливо у час післявоєнного відновлення, коли *відкритість та зрозумілість* України для решти світу відіграватиме визначальну роль для іноземних інвестицій).

Метою статті є вивчення особливостей сучасної китайської освітньо-культурної політики як інструменту збереження національної ідентичності й засобу глобальної популяризації китайської культури.

Аналіз попередніх публікацій.

Методологічно важливими для даного дослідження ми вважаємо окремі раніше опубліковані праці. Серед них: нещодавно видана робота з китайської соціолінгвістики, котра вивчає, як мова сприяє формуванню соціальної, культурної та етнічної ідентичності у Китаї (Yang, 2024); цікаве дослідження щодо еволюції форм праці та відпочинку в Китаї, включаючи порівняльно-історичний аналіз політики відпусток, практик дозвілля та ідеологічних впливів на ці практики в різні часи (Liu, 2024); переосмислення, поширення та "споживання" культурної спадщини у Китаї (Ludwig, Walton, & Wang, 2020); культурні та економічні стратегії сучасного Китаю (Svyrydenko, & Stovpets, 2020); питання культурної саморепрезентації країни у контексті історичної травми (Ankersmit, 2002). Думку про те, що історичні травми впливають на ідентичність, можна зустріти ще у ряді впливових публікацій (Felman, & Laub, 1992; Macintyre, 2005; LaCapra, 2014). Для розуміння Китаю вивчення цих питань є достатньо релевантним.

Результати дослідження.

Китай по праву можна вважати ядром Синітської цивілізації, що упродовж тисячоліть був свого роду атрактором для різних етносів, залучаючи їх до свого культурного й економічного простору, поглинаючи та асимілюючи. Історія демонструє чимало прикладів, коли носії інших культур (сюнну 匈奴, мяо 苗, уйгури 维吾尔, монголи 蒙古族, маньчжури 满族, та інші – колись самодостатні народи) потрапляють

у «китайський плавильний котел» і з плином часу стають китайцями. Вони можуть зберігати власні діалекти, окремі традиції та навіть релігійні особливості, однак ментально вони стають частиною синітської культури та, що не менш важливо, успішно інтегруються до китайської соціально-економічної системи (Стовпець, 2020а, с. 72). Ці процеси можуть тривати століттями. Мабуть, вони відбуваються і зараз.

Китай у попередні часи у більшості випадків відсторонено, спокійно та індиферентно спостерігав за чередою бурхливих соціально-економічних й ідеологічних перетворень на Заході, зводячи своє спілкування із «західними варварами» здебільшого до торговельних операцій. Для китайської традиційної системи цінностей світоглядні шукання європейців були незрозумілими. Європейці, натомість, на всіх вітрилах рухалися у модерн, проходячи такі ключові соціокультурні етапи, як утворення університетів, Ренесанс, розвиток мореплавства й створення величезних колоніальних імперій, Реформація і секуляризація, зародження капіталізму в огні буржуазних революцій в Європі й прихід парламентаризму, Просвітництво, наукова і промислова революція, із подальшою індустріалізацією та урбанізацією, розвал імперій і розбудова національних держав. Останні обзавелися новою інституційною системою та специфічними ідеологіями (зокрема, націоналізмом й соціалізмом, які є різними частинами програми модерну).

Всі зазначені події, складні та суперечливі за своїми наслідками, відбувалися в європейській історії десь упродовж 500 років, і на початку ХХ століття розбудова структур модерну в Європі була доведена до свого логічного завершення. У той самий час Китай знаходився у глибокій політичній, соціально-економічній, технологічній кризі. Інтервенція західних держав фактично перетворила його на напівколоніальну країну. Тисячолітня імперія *вперше за декілька тисячоліть* втратила своє лідерство в регіоні, та згодом взагалі припинила існування у форматі «імперії». Це була перша (і мабуть найбільш відчутна) *історична травма* в китайській історії. І це – точка відліку в зародженні китайського націоналізму як процесу становлення політичної нації.

Очевидно, що подібно до інших великих держав, які зазнали своїх історичних травм на початку ХХ століття (серед них – і Германська імперія, і Османська імперія, й Австро-Угорщина), Китай напружено переосмислював свою історію й шукав власні суспільні стандарти, котрі мали б забезпечити швидку індустріалізацію, милітаризацію, а із ними – відновлення суверенітету, міжнародної поваги й економічного процвітання. Можливо, що саме *фактор історичної травми* (а точніше – черед цих травм: Опійні війни, принизлива британська окупація, жорстока японська окупація, маоїстська внутрішня

політика) призвів до того, що на загальносвітових вагах різних тоталітарних культур ХХ-ХХІ століть КНР зайняла своє вагоме місце. Можна сперечатися, чи є нинішній Китай *авторитарною* державою, або ж все-таки *тоталітарною*. Проте можна однозначно погодитися із думкою, що КНР сьогодні є однією з найбільших «інформаційних автократій» (Guriev, & Treisman, 2019).

Китай надзвичайно *високо цінить свою історію*, та оцінює її в цілому як позитивну. Підхід китайських істориків і філософів можна синтезувати за допомогою наступної формули: «в розвитку Китаю не було критичних помилок». І цей підхід застосовний як до «імперського» Китаю, так і до «соціалістичного». Навіть Мао Цзедун (毛泽东), – говорять китайці, – був у своїй політиці на 80 % правий, і лише на 20 % помилявся. Нехай під час його правління, за різними оцінками, й загинуло від 20 до 40 мільйонів (!) людей (Тао Yang, 2008, р. 6), в основному від голоду (в результаті т.зв. політики «Великого стрибка» 大跃进), однак саме Мао, – вважають китайці, – заклав *фундамент для китайського суверенітету* в умовах нового світу, саме він підготував підґрунтя для Ден Сяопіна (邓小平).

Дозволимо собі припущення, що тут позначається могутній вплив конфуціанської традиції відносно *статусу правителя*, який завжди був дуже високий у патріархальному Китаї. Й ця традиція почасти знаходить продовження у розвитку суспільної системи КНР. Що ж до питання зовнішньополітичної репрезентації себе, тут КНР виходить з такого бачення, що Китай *майже завжди* (за виключенням останніх 150 років історії) *витереджав* Європу та решту світу за ключовими показниками: за кількістю населення та його освіченістю, за тривалістю життя, за продуктивністю праці, навіть за кількістю кілокалорій у споживанні на людину. Таким чином, сьогодні Китай *просто відновлює свої цивілізаційні позиції*, втрачені, по мірках історії, нещодавно, та які він утримував майже завжди протягом свого існування (Stovpets, 2019a).

Зокрема, технологічний фактор був важливою передумовою цивілізаційного лідерства. Цей фактор й у минулі часи доволі сильно впливав на культурну ідентичність (Nagai, 2018), а тим більш сьогодні, коли від нього безпосередньо залежать добробут і безпека нації у висококонкурентному глобалізованому світі. «Демон» технологій має пряме відношення до сучасної «кризи самоідентичності». А такі критерії, як гендерний паритет, динаміка дітонародження, спадковість фізичних й розумових здібностей, співвідношення молодих та літніх людей, статевовікова піраміда нації чинять істотний вплив на перспективи розвитку кожної країни.

З огляду на зазначене, звичним, і навіть бажаним, виявляється часта зміна роду занять і професійна перепідготовка. Соціальна мобільність, економічна

міграція, динамічність розвитку суспільства, науки і культури утворює нову норму життя. *Освіта* має тут ключове значення. Тому Китай не випадково робить ставку саме на *освітньо-культурні* установи у своїй політичній стратегії щодо збереження національної ідентичності.

У подібної практики в Китаї – дбати про освіту й готувати кадровий управлінський резерв – давня історія. Якщо держава хоче бути ефективною, керівні пости повинні займати найбільш здібні люди, незалежно від їхнього соціального походження і фінансового стану. Китай, в бутність свою імперією, був близький до реалізації *меритократичної* моделі управління державою (Chan, 2007, р. 182). Це було можливим завдяки кецзюй (科举, kējū) – державним іспитам в імператорському Китаї. Вони були невід'ємною частиною системи конфуціанської освіти, яка забезпечувала претендентам не тільки доступ до державного бюрократичного апарату, а й соціальну мобільність в цілому.

Система кецзюй проіснувала близько 1300 років: від утворення в 605 році (за династії Суй 隋) й до 1905 року (на заході династії Цін, 大清国). Її існування було однією з найважливіших сторін життя сильної централізованої імперії. Починаючи з XVI ст. представники китайського чиновницького класу, сформованого за допомогою цієї екзаменаційної системи, стали відомі європейцям як «мандарини». Вони були ядром шеньші (绅士, shēnshì), що буквально перекладається як «вчені мужі, що носять широкий пояс» (тодішній символ влади). Шеньші склали вчену еліту стану *ши* 仕 – одного з чотирьох офіційних станів імператорського Китаю. Спочатку *ши* були воєнно-аристократичним станом, але із утвердженням в Китаї конфуціанства семантика *ши* 仕 зазнала змін. Тепер під цим станом стали, насамперед, мати на увазі інтелектуалів, які отримали кар'єрне просування завдяки системі державних іспитів кецзюй 科举. Шеньші виступали хранителями конфуціанської ідеології, ритуалів і традицій, що диктували прихильність ідеям державності (Elman, 2008).

При більшості династій складання іспитів, природно, вимагало відмінного знання традиційної китайської літературної мови – веньянь 文言. Успішне складання всієї серії іспитів забезпечувало кандидатів посаду в корпусі вищих чиновників. Однак реальна вигода від участі в іспитах варіювалася залежно від імперської політики: альтернативною дорогою для просування, особливо в смутні часи, залишалася військова служба. Та у пізніші часи військово відомство було відмежоване і не користувалося популярністю. Так, згідно із тодішньою розхожою китайською приказкою, «із гарного заліза не виробляють цвяхів, із талановитих людей не роблять солдатів» (Jackson, & Hugus, 2005, р. 129). І це різке відрізняє наш час від багатьох попередніх

епох, адже нинішня високотехнологічна армія як раз *потребує* талановитих людей, винахідливих і технічно-кваліфікованих, здатних ефективно користуватися складним арсеналом озброєнь. Втім, як ми обмовилися раніше, Китай майже завжди програвав війни, та був не надто стійким до агресії ззовні, у випадках масштабних навал різних варварів.

У плані внутрішньої політики система державних іспитів була «мостом» між імператорським домом та місцевими елітами, забезпечувала їхню лояльність і, у певній мірі, гарантувала рівноправне представництво всіх регіонів імперії у столиці. В якості захисту від локальної корупції та небажаного посилення місцевих кланів, важливою умовою для статусних владомощів було регулярне зміння місця їхньої служби.

У своєму класичному варіанті організації, що укорінився на початку епохи Сун (宋朝, 960-1279), система кецзюй складалася з трьох ступенів: 1) Шеньюань (生员, shēngyuán) – ліцензіат, володар диплому першого ступеня, щось на кшталт західного бакалавра. Іспит проводився у регіональних центрах щорічно. 2) Цзюйжень (举人, jǔrén) – набувач другого ступеня, присуджуваного на провінційному рівні раз у три роки. 3) Цзіншши (进士, jìnshì) – набувач найвищого ступеня на іспиті, що проводився в столиці при імператорському дворі раз на три роки.

Пізніше, зі збільшенням території Китайської імперії в епохи Мін і Цін, кожен зі ступенів набув додаткових градацій. Загальна кількість кандидатів, які досягли ступеня цзіншши 进士, за двох останніх династій становила понад 50 000 людей (Hang, 2011). Знаками відмінності утримувачів вчених ступенів служили квадратні нашивки (буфан, 补子) із зображенням різного роду тварин на грудях парадного вбрання, а також вигадливі шапки та пояси.

Циркуляція кадрів по імперії була також вкрай важливим фактором національної єдності: будучи представниками державної влади, чиновники користувалися уніфікованою мовою (у протиставлення місцевим діалектам й говорам), і були носіями єдиних культурних кодів й етичних цінностей. Отримуючи значне фінансування з центру, вони ставали ініціаторами і координаторами важливих локальних проектів (інженерних, освітніх, соціальних), суддями, патронами мистецтв і вчителями.

Із певним ступенем умовності, тодішню систему комплектування адміністративного кадрового резерву в імперському Китаї, завдяки кецзюй, можна назвати меритократичною. Однак крах імперії на рубежі XIX-XX ст. порушив цю важливу традицію. «Культурна революція» 1966-1976 рр. звісно була жахом по відношенню до носіїв споконвічних китайських традицій, і для багатьох просто більш-менш інтелектуальних людей, чие пролетарське походження «викликало сумнів» Компартії КНР. Маоїстський терор обернувся для соціально-економічної системи

Китаю закономірним крахом, бо переважну більшість інтелектуальної еліти було винищено, тож людський потенціал КНР за часів Мао істотно знизився.

Все те, що відбувалося починаючи з «Політики реформ та відкритості» 改革开放, можна розцінювати як «ренесанс Китаю» як у соціально-економічному, так і в освітньо-культурному вимірах. Це видно по визначних досягненнях КНР у побутовій, бізнесовій, науковій сферах життя. Китайська фундаментальна і прикладна наука, що вирощується у провідних освітніх закладах КНР, має безпосереднє застосування в індустріальній та інших бізнес-сферах. Аналогічно до “Russell Group” (групи найпрестижніших британських університетів) та американської «Ліги плюща», у КНР створено «Лігу С9» 九校联盟 – альянс дев'яти елітних китайських вишів, п'ять з яких (Університет Цінхуа, Пекінський університет, Університет Фудань, Шанхайський університет Цзяотун, Чжецзянський університет) протягом останніх років впевнено входять до рейтингу топ-50 найкращих університетів світу. Кількість власних розробок Китаю, захищених міжнародними патентами, щороку показує зростання (Stovpets, 2019b, p. 76).

Звісно, якщо подивитися з реалістичних позицій на китайську соціально-економічну модель, то вона лише формально «соціалістична». Насправді ж вона, скоріше, являє собою якийсь «турбо-капіталізм» (в країні настільки тривалий час не було ніяких соціальних гарантій для робочих, що на фоні Китаю «соціалістичними» виглядали навіть США; і ось тільки останніми роками у КНР почали з'являтися соціальні гарантії для населення, пенсії для міських жителів, участь трудових колективів в управлінні підприємствами). Значну частку Компартії Китаю 中国共产党 складають класичні капіталісти, наприклад, Джек Ма, мільярдер, засновник і співвласник Alibaba Group. І взагалі, якщо говорити про співвідношення державного і приватного секторів економіки у «соціалістичному» Китаї, то це співвідношення складає приблизно 30 % на 70 % на користь приватного сектору. До того ж, традиційно, соціалістичні держави декларували прихильність ідеям Інтернаціоналу, у той час як КНР робить ставку на «державний націоналізм», однак не на етнічний.

З огляду на, по меншій мірі, вище означені особливості, а також на *декларативний* характер багатьох атрибутів соціалізму, чи не може виявитися, що й Інститути Конфуція є такою ж "ширмою"? Та які завдання в їхній діяльності є домінуючими: *культурні?* або *геополітичні?* і чи мають Інститути Конфуція якесь реальне значення для збереження *культурної ідентичності* китайської нації? (Стовпець, 2020b, с. 109).

Щоб мати загальне уявлення про розповсюдженість даних установ, наведемо певні статистичні дані стосовно їхньої поширеності у світі. До пандемії, на початку 2020 року в 162 країнах світу працювало 548

інститутів Конфуція й 1193 школи та класи Конфуція. За рахунок істотного державного фінансування, Китай планував до кінця 2020 року сукупно мати 1000 таких інститутів за кордоном, позначаючи подібну динаміку «революцією Конфуція», та маючи на меті задовольнити зростаючий в світі попит на вивчення китайської. За усередненими оцінками (Hanban, 2016), десь до 100 мільйонів іноземців вивчають китайську мову. На території Європи у "до-пандемічні" часи було представлено 187 установ (зокрема, в Україні до повномасштабного російського вторгнення функціонували 6 інститутів і 2 класи Конфуція), в Америці – 138 установ (зокрема, у США – 81 інститут Конфуція), в Азії – 135 установ; є вони і в Африці, й у Австралії, й у Канаді, навіть не дивлячись на нинішнє охолодження стосунків КНР з багатьма західними країнами (в тому числі – через "неоднозначну" позицію Китаю в оцінках російсько-української війни, та сприяння китайськими компаніями обходу антиросійських санкцій).

Немає жодних сумнівів, що Інститути Конфуція націлені на виконання одночасно двох функцій: освітньо-культурної та зовнішньополітичної. Остання реалізується шляхом поступового нарощування Китаєм своєї «м'якої сили». Soft-power китайської культурної політики уможливується, перш за все, завдяки *повсюдній культурній присутності*. Саме з цією метою і засновуються в різних куточках земної кулі Інститути і «класи» Конфуція. На сьогодні, як показано вище, вже сформована потужна міжнародна мережа культурно-освітніх центрів. За розширення й функціонування цієї мережі відповідає Міжнародна Рада з поширення китайської мови (у розмовному варіанті відома як «Ханьбань» 汉办), яка асоційована з китайськими державними інституціями (зокрема, із Міністерством освіти Китаю) та фінансується за рахунок КНР (Стовпець, 2020b, с. 110).

Система Інститутів Конфуція являє собою доволі ефективний механізм розширення культурного впливу Китаю в світі. Така форма активності Китайської держави, хоч і немало коштує, однак *сприяє* збереженню китайської ідентичності в колах діаспори, та зростанню національної самосвідомості китайців. Більш того, саме діяльність Інститутів Конфуція, серед іншого, призвела до того, що *китайська мова* інтегрована в освітні системи понад 40 країн. Організація Інститутів та класів Конфуція використовує мережевий підхід, а гнучкість у використанні правових форм заснування цих установ дозволяє створити їх практично у будь-якій державі.

Інститути Конфуція, відкриті для широкої публіки, *популяризують* китайську мову, та китайську культуру як таку – від каліграфії та кулінарії – до тайцзи (різновид ушу) і китайської класичної філософії. Вони спонсорують освітні

обміни, проводять публічні заходи і лекції. Інститути Конфуція безпосередньо відповідають як за поширення китайської мови в різних країнах світу, так і за знайомство їхнього населення (інтелектуалів та широкого загалу) з історією й традиційними цінностями Китаю (Стовпець, 2020b, с. 111).

Ще одна важлива задача, визначена Hanban 汉办 (Канцелярією з розповсюдження китайської мови), – збереження мови в колах *китайської діаспори*. Справа в тому, що багато молодих етнічних китайців, які належать до другого і третього поколінь емігрантів, здебільшого знають лише розмовну мову (і нерідко, це певний діалект китайської, а не класичний варіант), при цьому вони можуть зовсім не володіти китайською писемністю.

Аксіологічна концепція Інститутів Конфуція орієнтована на патріархальні, ієрархічні, консервативні цінності, що не зовсім-то сумісно із ліберальними стандартами західної освітньої політики. Відомі випадки, коли Інститути Конфуція закривалися в західних університетах. Тим не менш, ці культурно-освітні установи виконують свою головну місію – *сприяють глобальній популяризації китайських духовних цінностей*, та роблять Китай більш зрозумілим і менш «лякаючим» для решти світу, *допомагають м'яко лобювати китайські інтереси повсюдно*, досягати морального лідерства. В рамках конфуціанського мислення моральне лідерство також є частиною «м'якої сили». Це бачення знаходить відгук в китайській традиції. А збереження національної ідентичності будь-де не обходиться без традицій.

Висновки.

Філософсько-історичний аналіз китайської освітньо-культурної політики, з точки зору її ефективності як інструменту збереження національної ідентичності в умовах глобалізованого, однак мультикультурного світу, дозволяє зробити певні узагальнення.

Усвідомлюючи, що національна ідентичність є важливим *інтегративним фактором* для будь-якої держави (особливо для такої поліетнічної, як Китай), а сама держава – гарантом національної безпеки та добробуту, КНР намагається проводити різноспрямовану культурно-освітню політику всередині країни й за її межами.

Одним з головних пріоритетів КНР на нинішньому історичному етапі є розвиток науково-орієнтованої економіки, прагнення до гегемонії у високотехнологічних й інноваційних секторах глобального ринку. Розуміючи *визначальну роль освіти* в даному процесі, Китай дбає про створення розгалуженої системи навчальних, науково-дослідницьких, експериментально-виробничих закладів та установ. Окремі китайські університети вже увійшли у топ-100 навчальних закладів світу. А кількість зареєстрованих китайських патентів із

року в рік зростає у геометричній прогресії. Деякі з них вже можуть гідно конкурувати на міжнародному ринку інновацій.

На культурно-ідеологічному рівні у КНР робиться спроба сформулювати власну, «китайську мрію» 中国梦. Це комунітарна мрія, спрямована на досягнення суспільної злагоди і добробуту (розбудова «соціалізму із китайською специфікою в нову епоху»), зокрема, залучення *усього* населення Китаю до категорії «середньозаможного суспільства» 小康社会, подолання дисбалансу в розвитку різних регіонів Китаю, та прагнення повернути собі (як вважає Китай) почуття національної гідності, «поранене» у XIX столітті. Всі ці ідеї доносяться до міжнародної спільноти і з офіційних трибун КНР, і за допомогою «недержавних» каналів впливу, різновидом яких є *глобальна мережа Інститутів Конфуція*. Це важливий інструмент реалізації «м'якої» сили сучасного Китаю.

Схоже, що «комуністичний» Китай переглянув своє ставлення до *конфуціанства*. Тепер вже майже неможливо на офіційному рівні зустріти звинувачення конфуціанської ціннісно-світоглядної системи як фактору відсталості чи стагнації. Натомість, конфуціанство розцінюється як китайська варіація «духовних скріп», яку до того ж дуже зручно використовувати як культурну вивіску, як національний символ та «свідчення» споконвічної мудрості цілої нації.

На іміджевому рівні Китай воліє позиціонувати себе як миролюбна країна, що завжди прагнула транслювати досягнення цивілізації й «експортувати» кращі зразки китайської культури. І цей *прокитайський історичний наратив* активно підтримується й розповсюджується через мережу Інститутів Конфуція, що є агентами впливу на масову свідомість, з метою подолання негативних стереотипів та упереджень щодо Китаю.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Стовпець, О. В. (2020а). Назад до мегаімперії: філософсько-економічні й культурно-політичні стратегії сучасного Китаю. *Філософські обрії*, 43, 71-84. <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2020.43.212697>
- Стовпець, О. В. (2020b). Роль сучасних освітньо-культурних закладів у збереженні національної ідентичності (на прикладі інститутів Конфуція). Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності: регіональний вимір (збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 24-25 вересня 2020 р.) (с. 107-112). Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка. Відновлено з <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15959/1/15.pdf> ; <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>
- Ankersmit, F. (2002). *Historical representation*. Stanford University Press.
- Chan, J. (2007). Democracy and Meritocracy: Toward a Confucian Perspective. *Journal of Chinese Philosophy*, 34 (2), 179-193. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2007.00408.x>
- Elman, B. (2008). *A Cultural History of Civil Examinations in Late Imperial China*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Felman, Sh., & Laub, D. (1992). *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York; London: Routledge.
- Guriev, S., & Treisman, D. (2019). Informational Autocrats. *Journal of Economic Perspectives*, 33 (4), 100-127. <https://doi.org/10.1257/jep.33.4.100>
- Hanban: About Confucius Institutes & Hanban. (2016). Retrieved from <http://www.iecep.cn/bbx/1071727-1123792.html?id=27381&newsid=715399>
- Hang, L. (2011). Traditional Confucianism and its Contemporary Relevance. *Asian Philosophy*, 21 (4), 437-445. <https://doi.org/10.1080/09552367.2011.635896>
- Harari, Y. (2018). *Sapiens: a brief history of humankind*. New York: Harper Perennial.
- Jackson, B., & Hugus, D. (2005). *Ladder to the Clouds: Intrigue and Tradition in Chinese Rank*. Berkeley, CA: Ten Speed Press.
- LaCapra, D. (2014). *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Liu, H. (2024). *Leisure and work in China*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Ludwig, C., Walton, L. A., & Wang, Y.-W. (2020). *The heritage turn in China: the reinvention, dissemination and consumption of heritage*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Macintyre, A. (2005). *The Unconscious: a conceptual analysis*. London; New York: Routledge.
- Stovpets, O. (2019a). Chinese legal-philosophic syncretism and its influence to value orientations of the Chinese society. *Skhid*, 1 (159), 55-60. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2019.1\(159\).157856](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2019.1(159).157856)
- Stovpets, O. (2019b). Intellectual Property transformation in China under the influence of Confucian philosophy and Socialism with Chinese characteristics (儒家哲学与中国特色社会主义对中国知识产权发展的影响). *Confucian Academy: Chinese Thought and Culture review*, 6 (3), 68-83. <https://doi.org/10.16349/j.cnki.52-5035/c.2019.03.008> ; Retrieved from <https://chn.oversea.cnki.net/kcms/detail/detail.aspx?filename=KXTK201903009&dbcode=CJFQ&dbname=CJFDLAST2020&uniplatfrm=NZKPT>
- Svyrydenko, D., & Stovpets, O. (2020). Cultural and Economic strategies of modern China: in search of the cooperation models across the global world. *Future Human Image*, 13, 102-112. <https://doi.org/10.29202/fhi/13/11>
- Tao Yang, D. (2008). China's Agricultural Crisis and Famine of 1959-1961: A Survey and Comparison to Soviet Famines. *Comparative Economic Studies*, 50, 1-29. <https://doi.org/10.1057/ces.2008.4>
- Yang, C. (2024). *Chinese sociolinguistics: language and identity in Greater China*. London: Routledge.

REFERENCES

- Ankersmit, F. (2002). *Historical representation*. Stanford University Press.
- Chan, J. (2007). Democracy and Meritocracy: Toward a Confucian Perspective. *Journal of Chinese Philosophy*, 34 (2), 179-193. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2007.00408.x>
- Elman, B. (2008). *A Cultural History of Civil Examinations in Late Imperial China*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Felman, Sh., & Laub, D. (1992). *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York; London: Routledge.
- Guriev, S., & Treisman, D. (2019). Informational Autocrats. *Journal of Economic Perspectives*, 33 (4), 100-127. <https://doi.org/10.1257/jep.33.4.100>
- Hanban: About Confucius Institutes & Hanban. (2016). Retrieved from <http://www.iecep.cn/bbx/1071727-1123792.html?id=27381&newsid=715399>
- Hang, L. (2011). Traditional Confucianism and its Contemporary Relevance. *Asian Philosophy*, 21 (4), 437-445. <https://doi.org/10.1080/09552367.2011.635896>
- Harari, Y. (2018). *Sapiens: a brief history of humankind*. New York: Harper Perennial.
- Jackson, B., & Hugus, D. (2005). *Ladder to the Clouds: Intrigue and Tradition in Chinese Rank*. Berkeley, CA: Ten Speed Press.
- LaCapra, D. (2014). *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Liu, H. (2024). *Leisure and work in China*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Ludwig, C., Walton, L. A., & Wang, Y.-W. (2020). *The heritage turn in China: the reinvention, dissemination and consumption of heritage*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Macintyre, A. (2005). *The Unconscious: a conceptual analysis*. London; New York: Routledge.
- Stovpets, O. (2019a). Chinese legal-philosophic syncretism and its influence to value orientations of the Chinese society. *Skhid*, 1 (159), 55-60. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2019.1\(159\).157856](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2019.1(159).157856)
- Stovpets, O. (2019b). Intellectual Property transformation in China under the influence of Confucian philosophy and Socialism with Chinese characteristics (儒家哲学与中国特色社会主义对中国知识产权发展的影响). *Confucian Academy: Chinese Thought and Culture review*, 6 (3), 68-83. <https://doi.org/10.16349/j.cnki.52-5035/c.2019.03.008> ; Retrieved from <https://chn.oversea.cnki.net/kcms/detail/detail.aspx?filename=KXTK201903009&dbcode=CJFQ&dbname=CJFDLAST2020&uniplatfo rm=NZKPT>
- Stovpets, O.V. (2020a). Back to mega-empire: philosophic-economic and cultural-political stratagems of modern China. *Philosophical Horizons*, 43, 71-84. <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2020.43.212697>
- Stovpets, O.V. (2020b). The role of contemporary educational and cultural institutions in saving national identity (on the example of Confucius Institutes). *Contemporary Problems of National Cultural Identity: Regional Dimension* (Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference, September 24-25, 2020) (pp. 107-112). Poltava: Korolenko National Pedagogical University. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15959/1/15.pdf> ; <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>
- Svrydenko, D., & Stovpets, O. (2020). Cultural and Economic strategies of modern China: in search of the cooperation models across the global world. *Future Human Image*, 13, 102-112. <https://doi.org/10.29202/fhi/13/11>
- Tao Yang, D. (2008). China's Agricultural Crisis and Famine of 1959-1961: A Survey and Comparison to Soviet Famines. *Comparative Economic Studies*, 50, 1-29. <https://doi.org/10.1057/ces.2008.4>
- Yang, C. (2024). *Chinese sociolinguistics: language and identity in Greater China*. London: Routledge.